

„EGYEBEK BEN TÖKÉLETESEN MEGFELEL A VALÓSÁGNAK”

Egy Tömörkény-anekdota és ami mögötte van

Tömörkény Istvánról nem sok anekdota maradt fenn. A századeleji íróról kialakult általános képhez viszonyítva szokatlanul hétköznapi életet élt: napközben a szegedi Városi Múzeumban dolgozott, majd hazament feleségéhez, akit még csak meg sem csalt. Otthon írta novelláit és tárcáit, időnként eljárt társaságba, borozni, de igazi kihágásai részegen sem voltak. Ahogy Móra Ferenc írta róla: „Életpályája szelíd és egyenletes folyású volt, mint a szegedi Tiszáé – a szabályozás után. Kezdetben persze voltak kanyarodásai és kiöntései, hajnalok pirosságát sokszor ringatta a tükrén és neki is volt gyöngyösen habzó zöld árja, de hamar mederbe szokott és a folyam nem igen szerette, ha a patakot emlegették.”¹ Mondhatni unalmas élettörténete volt, és ez a mai, szenzációkra vadászó fogyasztónak kevésbé érdekes, mint egy drog- vagy szexfüggő, esetleg köztörvényes bűnöző élete. Ez persze kihat az olvasottságára is: Tömörkénynek ma kevesebb az olvasója és kisebb a kultusza, mint a századforduló, illetve a Nyugat-korszak legtöbb írójának.

Pár anekdota mégis ismert. Egy csokorral közülük, szemezgetve a kortársak, például Móra Ferenc emlékező írásaiból, Nagy Andor, az egykori *Szegedi Napló* riportere adott közre a *Magyarság* című napilap *Új magyar anekdotakincs* sorozatában.² Köztük szerepel az is, amely Tömörkény és Kóbor Tamás találkozását meséli el: „Egyízben Kóbor Tamás Szegeden járt, s a társaság egy kávéházban összehozta Tömörkény Istvánnal. Kíváncsian várták, hogy a két író mivel kezdí az ismeretséget, mit fognak egymásnak mondani. Hát bizony nem szóltak egy szót sem. Tömörkény nagyokat hallgatott, csak ültek szótlán, néma csöndben egymás mellett. Csak egy órai hallgatás után szólalt meg Tömörkény: – Mondja, Kóbor úr, maga sütteti a haját?”

Ezt az anekdotát én is saját fülemmel hallottam – igaz, egy másik irodalomtörténész mesélte, és nem a nép ajka.

Az anekdota eredetileg szóbeli műfaj volt, s mint ilyen, ugyanúgy működött, mint a vicc: azonnali hatást kellett kiváltania a csattanóval. Itt azonban ez a hatás még olvasva sem magától értetődő. Mert ma már az anekdota olvasójának valószínűleg fogalma nincs arról, hogy ki volt az anekdotában megnevezett Kóbor Tamás.

Pedig „Kóbor Tamás valamikor a legjobb magyar regényírók és elbeszélők egyike volt. Ma is az, egészen bizonyosan, csak most már nem ér rá többé regényeket és novellákat írni [...]. Pedig nagy kár. Kóbor Tamás Budapest Zolája volt, aki ennek a kicsinyes nagyvárosnak, ennek a keleti aszfaltnak, ennek a tarka nyomornak mesteri ábrázolásával és éreztetésével írta be nevét irodalmunk történetébe. Nem abba, amelyik volt, hanem abba, amelyik lesz” – írta róla Juhász Gyula.³ A szegedi költő nem túlzott: *A Hét* első nemzedé-

¹ Móra Ferenc: *Tömörkény*. In: Tömörkény István: *Célszerű szegény emberek*. Sajtó alá rend.: M. F. Szeged, 1922. 3–27.

² *Magyarság*, 1923. jan. 28. 5.

³ Juhász Gyula: *Szakállszárító*. Délmagyarország, 1927. dec. 18. 7. In: Uő.: *Juhász Gyula összes művei* 4. *Elbeszélések, színpadi játékok, aforizmák*. Sajtó alá rend.: Péter László. Bp., 1975. 372–373.

kével indult Kóbor Tamás (Bermann Adolf, 1867–1942) író, újságíró a magyar naturalizmus legjelentősebb alakja volt; regényeiben és novelláiban leggyakrabban Budapest szegény rétegeit ábrázolta. Saját korában ismert és olvasott regényíró és publicista, neve mára azonban gyakorlatilag a teljes feledésbe merült. Az utóbbi években, de azt is lehet mondani, hogy az utóbbi évtizedekben nemigen foglalkoztak munkásságával. Újrafelfedezése mindenképpen Sánta Gábor nevéhez köthető, aki kismonográfia-szintű tanulmányban írt Kóbor *Budapest* című regényéről,⁴ valamint egy tematikus válogatást is szerkesztett róla.⁵ Sajnos Sánta kutatói figyelme ezután másfelé fordult, és így Kóborról még mindig csak egyetlen, kis terjedelmű monográfia készült, az is életében,⁶ mert Schreiter Lászlóné Kövesdi Zsuzsánna hasonló szándékkal közreadott munkája a legjobb indulattal sem nevezhető semmilyen szinten monográfiának, bár néhány adatot valóban ő közöl először az íróról.⁷

Juhász idézett írásában össze is kapcsolja Kóbort Tömörkénnyel – mégpedig azon okból, hogy neki is eszébe jutott a két író anekdotává vált első találkozására: „Ifjúkori, fájdalomosan mosolygó és gúnyosan mélnázó arcképét látom magam előtt mindig, azt az arcot, amelyet valaha Tömörkény István bámult meg a kávéházban, mikor egyszer a sors összehozta őket”.⁸

A másik összetevő, ami miatt kevésbé értjük az anekdotában megbúvó jellegzetes humort, az, hogy Tömörkényt sem ismerjük annyira, mint a századelőn ismerték. A Nagy Andor által közölt kis anekdotagyűjtemény 1923-ban jelent meg, azaz mindössze hat évvel Tömörkény halála után: a pársoros kis történethez akkor még nem kellett hozzáfűzni semmit, ma azonban már mindenképp magyarázatra szorul.

Az 1923-as közlés ténye jól támasztja alá Juhász Gyula szavait: „Tömörkény híre nem igen vert életében, igazi nagysága a halála után mutatkozott meg. »Halhatatlanok bírása az idő«, Vajda János szerint, és ez a bíró neki ítélte a legfőbb tisztességet: a magyar szellem képviselőinek sorába emelte. Az első tíz esztendő a legnehezebb kivárni a halhatatlanság posztján és az első évtized egyre növelte Tömörkény tekintélyét az irodalomban.”⁹ A Tömörkény halála utáni évtizedben az írónak valóban kultusza alakult ki nemcsak legszűkebb környezetében, Szegeden, de az egész magyar irodalomban, posztumusz köteteket adtak ki tőle, cikkeztek róla, lakóháza emléktáblát kapott, utcát akartak róla elnevezni, és ennek a folyamatnak a terméke Juhász Gyula monográfiája is.¹⁰

Nem véletlen, hogy a kultusznak ebbe az első évtizedébe esik bele az anekdota legismertebb és legelterjedtebb, ugyanakkor legfajsúlyosabb környezetben történő közlése is, hiszen Móra Ferenc egy évvel korábbi, Tömörkény *Célszerű szegény emberek* című posztumusz novellagyűjteményéhez írott bevezető tanulmányában szerepel. Ez az 1922-ben megjelent könyv mérföldkő volt az író utóéletében: kötetben addig meg nem jelent írásaiból válogatott, tehát egy új Tömörkény-kötetet adott az olvasónak, amelyet ráadásul az akkor már népszerű író, Tömörkény egykori munkatársa és barátja, Móra állított össze és

⁴ Sánta Gábor: „Az ember ne legyen soha szegényebb, amilyen volt”. *Kóbor Tamás Budapestje*. In: Uő.: „Minden nemzetnek van egy szent városa”. *Fejezetek a dualizmus korának Budapest-irodalmából*. Pécs, 2001. 99–164.

⁵ *Kóbor Tamás, Budapest regényírója*. Szerk.: Sánta Gábor. Budapesti Negyed. 23. sz. 1999. tavasz

⁶ Halmi Bódog: *Kóbor Tamás, az író és az ember*. Bp., 1935.

⁷ Schreiter Lászlóné Kövesdi Zsuzsánna: *Kóbor Tamás rendhagyó monográfiája*. Bp., 2014.

⁸ Juhász Gyula: I. m.

⁹ Juhász Gyula: *Tömörkény István élete és művei*. [1928] In: JGYÖM 8. *Prózaí írások 1927–1936*. Sajtó alá rend.: Ilia Mihály. Bp., 1971. 155–202.

¹⁰ Erről bővebben lásd: Ilia Mihály: *Juhász Gyula Tömörkény-kultusza és Tömörkény-életrajzána kiadás-története*. [1968] In: *Hajnali sötétben. In memoriam Tömörkény István*. Szerk.: Lengyel András. Bp., 2005. 206–222.

vezetett be. Célszerű a Móra által leírt anekdotát teljes terjedelmében idézni: „Egyszer Szegeden járt Kóbor Tamás, aki talán még ma is a legszellemesebb kozórja a pesti irodalomnak. Akkor segédszerkesztője volt a virágjában levő Hét-nek, amely nagyon megbecsülte Tömörkényt, noha még akkor csak úton volt a csillagok felé. Közös ismerősök összehozták a két embert, akik még addig nem találkoztak egymással és kíváncsian várták, mi lesz most, két híres szellemes ember közül melyik sziporkázik jobban. Hát nem igen akarta kezdeni egyik sem. Hallgatagon ült a kávéház márványsztalánál a pesti író, meg a szegedi író. Kóbor unottan nézegette Tömörkény pörge bajuszát. Tömörkény kedvtelve szemlélgette a Kóbor sápadt homlokára göndörödő fürtöket. Szólni azonban egyik se szólt, csak fújta a füstöt és kortyolgatta a feketét, meg a buckait. A sokadik buckainál aztán megtört a jég. Tömörkény kivette szájából a cigarettát és odahajolt Kóborhoz:

– Kóbor úr – kérdezte szigorúan –, süti ön a haját?”¹¹

Az anekdota és csattanója lényegében azonos a korábban idézettel, ami persze egyrészt a műfajából is következik, másrészt Nagy Andor forrása nagy valószínűséggel éppen a Móra-bevezetés lehetett. Móra azonban részletesebben írja le a csattanó mondat előzményeit, és ez a részletező történetmesélés nemcsak plasztikusabbá, de értelmezhetőbbé is teszi azt, hiszen elárulja, hogy a történetben egy már és egy még nem befutott író, ráadásul egy pesti és egy szegedi találkozott. De hogy mindenki számára érthető legyen az ellentét, Móra meg is magyarázza a csattanót: „[Tömörkény] Egyébre nem igen volt kíváncsi a pesti irodalom titkaiból, pedig Kóbor azok közé tartozott, akiket szívesen szívelt. Általában azonban olyan gyanakvással nézett Pest felé, amilyenl a tanyai magyar néz a város felé. Ha pesti emberek dolgairól, sikereiről, afférajairól diskuráltunk, ő nem nagyon érdeklődött, de a véleményét rendesen kifejezte egy kézlegyintéssel: – Uramisten, pesti embőr!”

Az anekdota következő ismert főlemlegetése szintén Móra nevéhez kötődik: szűk egy évtized múlva – Kóbor Tamás negyvenéves „írnoki” évfordulója kapcsán – mesélte újra a *Délmagyarországban*, de persze úgy, hogy már magához képest is színezett rajta egy árnyalatnyit. A találkozás 1931-ből visszatekintve „harminc-egynehány évvel ezelőtt lehetett”, azaz az 1890-es évek második felében, az évtized vége felé. (Mint ahogy erre utal az 1922-es bevezetés is: Kóbor a történet szerint segédszerkesztője volt *A Hét*nek.)

A Szegeden „cékléző” – azaz lődörgő, bókászó, sétálgató, végső soron: kóborló – pesti író „a Kassban várta az éjféλι vonatot”. Ebben az idézett félmondatban két új információ is van: egyrészt a helyszín, amely eddig nem volt megnevezve, másrészt pedig az, hogy Kóbor valami teljesen más ügyben járt Szegeden, és egyáltalán nem tervezte a Tömörkénnyel való találkozást. El akart menni a városból, már csak az éjféλι vonatot várta, amikor szegediek megkeresték Tömörkényt, aki bár nem szerette annyira a Kass Szálló borát, „azért a Kóbor Tamás tiszteletére csak fölvette a fehér mellényt, és megkereste a pesti vendéget a Kassban. Nem is nagyon kellett keresni, nagy társaság vette körül, s tartották szóval, tömték szegedi anekdotával, egész addig, míg Tömörkény meg nem érkezett. Akkor aztán: *conticuere omnes*. [...] A két úr fejet biccentett egymás felé, kezét szorítottak, aztán hallgattak. Kóbor valószínűleg elcsudálkozott azon, hogy a szegedi kolléga milyen rendes, komoly úriember, akár segédtanfelfigyelő is lehetne, se makrapipája, se kostól származó sallangós acskója, hanem cigarettát szív, azt is *dóznibul* szedi elő. Valószínűleg Tömörkény is eltűnődött egy kicsit rajta, hogy nini, hát ilyen vékonyka kis ember az a nagyhatalmú pesti író, aki úgy egrecírozatja a beküldött kéziratokat, [mint] cugsfűrer Éliás Csamangó a zöldfülű regrutákat. És lám, nem is olyan kákabélú ez a pesti, mint amilyennek látszik, még csak nem is köhent a paprikáshaltól, se a boritallal nem csal, küldi le egyik pohárral a másik után. [...] Eltelt egy óra, valamelyik szegedi bohém kezdett már restelkedni, odasúgott Tömörkénynek:

¹¹ Móra Ferenc: I. m.

- Mondj már neki valamit, Pista, hadd szédüljön a pesti.
- Jó – bölintott Pista engedelmesen, s összehúzott szemöldökkel ránézett Kóborra.
- Parancsol valamit? – nézte vissza csodálkozva a pesti író.
- Tömörkény odahajolt hozzá és föladta a kérdést:
- *Mondja, Kóbor úr, sütteti maga a haját?*

Az anekdota nincs tovább. Senki se tudja, mit felelt Kóbor Tamás az egyetlen kérdésre, amit Tömörkény hozzántézett. A cikk szerint ezért is akart Móra elmenni Kóbor negyvenéves írói jubileumát köszönteni, hogy megkérdezze tőle a választ; de nem jutott fel Budapestre.¹²

A megszövegezett vidék–Pest-ellentét feltételezett sztereotip előítéleteken alapul, mint ahogy Móra jelzi is ezt a „valószínűleg” szó kétszeri ismétlésével: Kóbor *valószínűleg* ezt gondolta, Tömörkény pedig *valószínűleg* azt gondolta. Móra itt már nem titkoltan fikciót ír, tárcává írja az ismert életrajzi történetet. Ha ezt a gondolatfutamat „kivesszük” a történetből, marad a lecsupaszított anekdota – illetve még az idézett utolsó sor: nem tudjuk, hogy Kóbor egyáltalán válaszolt-e a kérdésre, és ha válaszolt is, akkor mit felelt. Az anekdotában ugyanis nem a válasz a lényeg.

Móra azonban csak évekkel az elbeszélte esemény után, 1902-ben érkezett Szegedre, azaz a történeteknek csak másodlagos elbeszélője lehetett. Ismerünk azonban egy visszaemlékezést, amelyet az esetenél jelen lévő egyik szemtanú írt, és ez a változat – bár egy éven belül szintén a *Délmagyarországban* jelent meg – a Móra-tárcához képest jelentős eltéréseket mutat. Sz. Szigethy Vilmos (1877–1956) szegedi újságíró írta, aki a történetek idején húsz év körüli fiatal zszurnaliszta volt, később Tömörkénynek és Mórának is barátja, munkatársa. Az elbeszélés személyragjai utalnak rá, hogy valóban ott volt az ominózus találkozásnál: „Izgatottan lestük, mit beszél ez a két éles elme, [...] micsoda érdekes irodalmi vitát hallunk itt mingyárt!” Ezért is figyelemre méltók a Móra-változattól való apróbb, de érdekes eltérései. „Kóbor egyszer kíváncsi volt reá és azért jött le Szegedre, hogy megismerje. A Tisza-kávéházban volt ebéd után a találkozások és ültek hallgatagon egymással szemben. Tömörkény a borát szopogatta és sodorta egymásután cigarettáit, Kóbor beleburkolózott tabakkója füstjébe. [...] Vagy félóra múlva csakugyan megszólalt Tömörkény:

- Mondja, Kóbor úr, sütteti a haját, vagy a természetből ilyen göndör az?
- A természetből, felelte Kóbor.”¹³

Ebben a történetben Kóbor Tamás egyenesen Tömörkény megismerése céljából jön le Szegedre, nem a Kass Szállóban, hanem a Tisza-kávéházban találkozni, és Kóbor nem az éjféleli vonatot várja, hanem ebéd után vannak. A leglényegesebb eltérés persze az, hogy Tömörkény részben mást kérdez, és Kóbor válaszol is neki. Sőt, az anekdota elmondása után reflektál a korábbi elbeszélésekre is: „Így szól a találkozásról a tréfa. Szó sincs róla, megtörtént, azonban a mesélők elhallgatják a többit. Mert a bevezetés után megindult a beszélgetés, a mindkettőjükhöz méltó – ki kételkednék benne?” Egy anekdotának csattanóval kell záródnia – a visszaemlékezésnek pedig elsősorban hitelesnek kell lennie; eképpen viszont nincs ellentmondás a két elbeszélés között: más a céljuk. Móra sem állított valótlan, nem hazudott – csak épp elhallgatott valamit.

És bár az előzőekhez hasonló, mégis érdemes kitérni az eddig megtalált változatok közül az időrendben utolsóra. (Mert bár 1975-ben egy magazinban megjelent még egyszer a történet, de az lényegében az 1923-as rövid változatot adja.¹⁴) Ennek már a bevezetése is direktben ellentétes: „Tömörkény a tanyai ember bizalmatlanságával fogadja a fővárosia-

¹² Móra Ferenc: *Írók, ha találkoznak*. Délmagyarország, 1931. márc. 15. 2–3.

¹³ Sz. Szigethy Vilmos: *A régi Szegedből az újba*. 70. rész. Délmagyarország, 1932. jan. 24. 15.; és 71. rész. Délmagyarország, 1932. jan. 26. 8., majd némiképp átdolgozva és kiegészítve: *Uő: A régi Szegedből az újba. Krónikák emberekről, dolgokról*. Szeged, 1932.

¹⁴ Ábel Olga: *Híres emberekről történt*. Képes Újság, 1975. febr. 1. 26.

kat, nem is nagyon kedveli őket, a pestiek meg benne csalódnak. Aki lejön Szegedre, valami »ízese« vidéki magyar figurát remél találni az íróban, s helyett a Somogyi Könyvtár európai műveltségű igazgatójával találkozik, egy hűvös modorú emberrel, aki nem is beszél »szögiesen«. Tömörkény ugyanis csak baráti körben, meg a tanyasiakkal használta a szegedi tájszólást, ami olyan volt nála, akár a tegezés.”

A folytatásban, az anekdota újramondásában pedig érezhetően Tömörkény „pártján” áll, és Kóbort próbálja negatív színben föltüntetni. (Az erre utaló kifejezések kurzíválása tőlem: BBT): „Ilyen *csalódás* érhetne Kóbor Tamást is. Tömörkény a pesti vendég kedvéért beült a Corso kávéházba, s a társaság szellemes szócsatát várt, de valahogy nem melegegett fel a levegő. Kóbor *főlényesen szivarozgatott, és unottan szemlélte* szürkeruhás, fehér-mellényes szomszédját. Végül is Tömörkény törte meg a csendet. »Ön süti a haját, Kóbor úr?« – kérdezte. A hangja azonban nem volt sértő, sem gúnyos. Kóbor *zavartan kapott* impozánsan elrendezett, sűrű, bodros frizurájához, és olyasfélét *morgott* a szivarja mögül: ez a borbélyok rossz szokása... Nem is maradt sokáig. Távozása után megkérdezték Tömörkényt: mit szól fővárosi kollégájához? Elnézően legyintett: »pesti embőr«. Azóta vált az szólás-mondássá Szegeden.”¹⁵

Az bizonyos, hogy Andor Leonnak (illetve eredeti nevén: Adler Leónak) nem lehetett személyes emléke a felidézett találkozás: 1897-ben született Budapesten, így nehezen emlékezhetett volna az 1890-es évek végén Szegeden történt esetre; talán nem is élt még akkor. Saját emlékező írásai szerint 1915 „táján” érkezett Szegedre, ahol a szegedi *Híradó*hoz, és déli lapjához, a *Friss Hírek*hez szegődött riportergyakornoknak. (Ilyen című lapok azonban nem voltak Szegeden, a szerző a *Szegedi Híradóra* és a *Szegedi Friss Újságra* gondolhatott.) Emlékezéseiből kiderül, hogy Mórát ismerte személyesen, de Tömörkényről soha nem szólt közvetlenül. Újramondó pontosságát megkérdőjelezi az a tény, hogy az általa elbeszélte találkozó helyszíne, a Dugonics térre néző Corso Kávéház akkor még nem is létezett, a neki helyet adó épületet is csak 1908 végén kezdték el építeni. (Valószínűleg saját fiatalkori emlékeit vetítette rá a két évtizeddel korábbi eseményekre, a Corso Kávéház ugyanis az 1910-es években tényleg a szegedi újságírók kedvelt találkozóhelye volt.) Mindenesetre teljesen új véget kanyarított a történethez; lehet, hogy ő már így hallotta az anekdotát, de valószínűbb, hogy így akarta kerekké tenni a Kóbor Tamást, a „pesti író” gúnyoló kis rajzot – az eredeti anekdota intenciójával szöges ellentétben.

Mindez persze, nem árt hangsúlyozni, az anekdota műfaj sajátossága: még a legrövidebbet is szinte lehetetlen kétszer teljesen ugyanúgy elmesélni.

*

Ritka az olyan együttállás, amikor egy anekdota forrását ismerjük – és egyben a cáfolatát is. Márpedig jelen esetben éppen erről van szó.

A *Pesti Napló* 1903. március 25-i számának Tarka krónika rovatában jelent meg a *Hogyan ismerkednek az írók?* című rövid történet.¹⁶ A cikk szerzője nincs aláírva, kilétét pikogram (két egymást metsző kör) jelzi csak. Így szól:

Kóbor Tamás a minap lement Szegedre, a rokonai látogatására. Dr. Balassa Ármin odavaló szerkesztő zártkörű kis lakomát rendezett a tiszteletére. Újságírókon kívül előkelő szegedi hölgyek és urak is voltak jelen a Tisza-szálló különtermében. Vidám volt a hangulat, a pityizálás is javában folyt már, amikor a beszélgetés során kiderült, hogy Kóbor sohasem látta még Tömörkény Istvánt, tősgyökeres magyar író társát, noha évek óta ugyanegy lapba írják a tárcáikat.

¹⁵ Andor Leon: „A dilektor úr”. *Emlékezés Tömörkény Istvánra*. Magyar Nemzet, 1966. dec. 20. 4.

¹⁶ *Hogyan ismerkednek az írók?* Pesti Napló, 1903. márc. 25. 11.

Dr. Balassa vállalkozott rá, hogy a két novellistát összehozza. Éjfél volt már, de azért megtalálta Pista bá'-t a Kis Palcsi-ban. Faragatlan asztal mellett ült ott, parasztemberekkel beszélgetve, boros kancsó, két szál gyertya előtte. Nehezen kászolódott fel, mert tudni kell, hogy szerinte a Kis Palcsi-ban olyan bort mérnek, amelynél jobb sehol a világon nem kapható.

Kíváncsian várták a Tiszában Tömörkényt. Kivált a hölgyeket szörnyen érdekelte, hogyan ismerkedik meg egymással a két jeles író, mi szépet, okosat mondanak egymásnak. Nagy volt a csend, mikor Tömörkény beköszöntött:

– 'Csés jó estét.

– Alászolgája! – fogadta Kóbor amúgy pestiesen.

Balassa bemutatta őket egymásnak. Az írók beültek egy-egy karosszékre. A társaság szeme rajtuk függött. Hosszú szünet. Tömörkény szokása szerint fejét lehajta és nézett sokáig kollégájára. Majd megpödrölte a bajszát.

– No most! Mit fog mondani? – suttogták a nézők.

Tömörkény pedig a Kóbor bodros hajára mutatva, szólt:

– Kóbor úr!

– Tessék?

– Süti ön a haját?

A fölcsigázott várakozás után erre olyan kacagás hangzott föl, amely egyszerre véget vetett az ünnepies csöndnek. Annál jobb kedvvel, kellemesebben folyt azután a szó – no meg a bor –, ha komoly irodalmi témák mellőzésével is.

Ez a történet, látható, szinte ugyanaz. Tanulságainak levonása előtt azonban érdemes pár szót szentelni a *Pesti Napló* sorozatának. Szini Gyula nem sokkal az indulás után így emlékezett vissza a kezdetekre: „Egy napon fölmerült a szerkesztőségben az az eszme, hogy csináljunk közös erővel a lapban egy élénk rovatot, ahol mindazt megírjuk, amit a lap zárt rovataiba nem lehet szorítani. Ez volt a Tarka Krónika születése napja. Senki sem tudta, hogy lesz, mint lesz. Az eszme azonban tetszett.”¹⁷ Persze hamar kikristályosodtak az új rovat alapjellemzői is. „A Tarka krónika a szórakoztatáson kívül azt is célul tűzte ki, hogy a Jelen intímebb krónikája legyen, ahol helyet találhat sok olyan esemény, amely csak e könnyed formában láthat napvilágot. A cél nem a mindenáron való élcelődés, hanem olyan bizalmasabb történetek elmondása, amely mulattató volta mellett a maga miliójének komoly dokumentumaként is számba jöhet.”¹⁸

A Tarka Krónika rovat 1901. augusztus 28-án indult a lapban, melynek ekkor ifjabb Ábrányi Kornél volt a fő-, Surányi József pedig a felelős szerkesztője. Szűk egy hónap múlva egy szerkesztői üzenetből az is kiderült az olvasók számára, hogy „a Tarka krónika rovatot a szerkesztőségnek több tagja írja”,¹⁹ és később azt is megtudhatták, ugyancsak egy szerkesztői üzenetből, hogy a rovatot Nagy Endre – „kitűnő munkatársunk” – vezeti.²⁰

Érdekesség, de jellemző érdekesség, hogy a sorozat legelső darabja (*Alkotmányos kutyavásár*) máris reakciót váltott ki, és a lapnak helyreigazítást kellett közzétennie, amit meg is tett.²¹

A sorozat 1920. április 11-ig minden nap megjelent, a legtöbbször napi három kis történettel. Ezután pár hónapos szünet következett, majd a rovat 1921. december 26-án indult újra, de már piktogramok nélkül. Közel egy évtizedig találkozhatott még vele a hírlapolvasó, majd a harmincas évekbe fordulva jellege megváltozott, s inkább viccrovatra

¹⁷ Szini Gyula: *A Tarka krónika kötetben*. PN, 1903. okt. 28. 14.

¹⁸ *Pályázat*. PN, 1902. júl. 20. 11.

¹⁹ PN, 1901. szept. 23. 7.

²⁰ PN, 1902. jan. 20. 7.

²¹ PN, 1901. szept. 10. 11.

kezdezt hasonlítani, majd akadozni kezdett, végül meg is szűnt: utolsó darabja 1931. április 21-én jelent meg, címén kívül másban alig emlékeztetve eredeti jellegére.

A rovat népszerűségére való tekintettel többször pályázatot is hirdettek. A pályázat folyamatos volt, havonkénti eredményhirdetéssel és díjazással; a bizottság (Surányi József, Pekár Gyula, Gerő Ödön, Kóbor Tamás, Szomaházy István és a rovatvezető Nagy Endre) értékelt, a felelős szerkesztő pedig kiválasztotta a díjazottat. Az első pályázati kiírás 1902. július 20-án jelent meg a lapban, és két nappal később már a beérkezett darabokról cikkeztek, mégpedig úgy, hogy a rovat öndefiníciója is megjelent benne: „A beküldöttek között sok a földolgozásra méltó anyag, bárha akad egy-kettő, amely annak a tanúbizonyossága, hogy beküldőjük félreértette e pályázat célját, ők tudniillik hosszadalmasan megírott *költött* históriákat küldtek be, holott ez a rovat bármilyen tarka legyen is, de krónikacíme megköveteli, hogy csak igaz dolgok foglaltassanak benne.”²²

A pályázati kiírásban volt egy érdekes kitétel: „A fő a téma, a megírás formája mellékes.”²³ Ez az elsőre meghökkenítő, a nyelvi megformáltságot teljesen ignoráló szempont talán furcsán hangzik, de feloldható. Egyrészt a pályázat határidő nélküli volta miatt a lap folyamatosan jutott hozzá nyersanyaghoz, amit aztán az arra illetékes kéz esztétikailag formába öntött és olvashatóvá tett. Nem titok, hogy a rovatvezető Nagy Endre „volt a gyémántok köszörűse, amiket szürke kavics alakjában hoztak neki és hogy ő kitalálta az anekdota-köszörülés egészen egyéni és eredeti módját” – írta róla Szini Gyula, amikor 1903-ban Nagy Endre *Tarka krónikák* címmel kiadta a rovat anyagának válogatott kötetét, magát nem szerzőként, csak összeállítóként föltüntetve.²⁴

A Tömörkény és Kóbor közti első találkozás is szép, kerek történet, amelyben nyilvánvalóan fel lehet ismerni az utóbb többször, többek által, többféleképpen elmondott anekdota forrását. Plasztikusan ábrázolja az eseményeket, a csattanóra kihegyezett rövid humoros történet sok részletet közöl az egykori találkozásról. Ezek közül kettőre fokozottan érdemes felhívni a figyelmet. Mindkettő a történet bevezetésében szerepel. Az egyik az az állítás, hogy Kóbor Tamás szegedi rokonaihoz érkezett látogatóba. Ezt ma még nem sikerült az irodalomtörténet számára felgöngyöltetni, de a mondat annál is inkább tényként kezelendő, mert maga Kóbor Tamás is a lap munkatársa volt. (Talán édesanyjának, Schmelczter Reginának rokonai éltek itt, legalábbis a Schmelczter vezetéknev, ellentétben Kóbor családnévvel, a Bermannal, ismert volt Szegeden.) A másik, hogy a cikk írója Tömörkényt mint Kóbor „tösgyökeres magyar” írótságát ábrázolja. Tömörkény azonban köztudottan német származású volt, eredeti neve Steingassner. A tévedés azonban nem egyedi eset: Lengyel András írta meg, hogy amikor az 1888-ban bevonuló Tömörkény – azaz akkor még, a hivatalos névváltoztatás előtt ténylegesen Steingassner – Istvánt szegedi társasága búcsúztatta, az egyik ismerőse szintén „törs gyökeres magyarságát” emelte ki búcsúzó szövegében.²⁵ Lengyel ezt a patriarchális nacionalizmus jelenségének tulajdonítja – itt azonban vélhetően másról van szó. Talán Kóbor zsidóságát akarták tévesen ellensúlyozni vele, talán Tömörkény „népi” témái zavarták meg a cikk szerzőjét – mindenesetre elkövette ezt a komoly tárgyi tévedést.

A Tömörkény és Kóbor szegedi találkozásáról szóló történetet másnap átvette a *Szeged és Vidéke*, minden változtatás nélkül. Csak egy sornyi bevezetést fűztek hozzá: „A Pesti

²² *A pályázat*. PN, 1902. júl. 22. 8.

²³ *Pályázat*. PN, 1902. júl. 20. 11.

²⁴ Szini Gyula: I. m. – A kötet: *Tarka krónikák. A ma anekdotái*. Egybegyűjtötte: Nagy Endre. Bp., 1903. (Itt érdemes megjegyezni, hogy a kötetben nem szerepel a Tömörkényről szóló anekdota, tehát Móra sem olvashatta itt. A könyv ugyanis megvolt neki, erről tanúskodik a szegedi Somogyi-könyvtár példánya, amelyben az alábbi tulajdonosi névbejegyzés szerepel: „Móra / 907 máj”. (Jelzete: S-k A 2689.)

²⁵ Lengyel András: *A regruta Tömörkény búcsúztatása*. In: Uő: *Tömörkény-tanulmányok*. Szeged, 2019. 67–74.

Napló ma az alábbi kedves szegedi krónikát közli²⁶. Ez annál is érdekesebb, mert a *Szeged és Vidéke* akkori főszerkesztője éppen az a Balassa Armin volt, aki a közölt történetben is szerepel mint „odavaló szerkesztő”. Sem cáfolat, sem megerősítés nem volt a lapban, és ami még furcsább: Kóbor Tamás „minapi” szegedi látogatásáról sem szólt hír, pedig ha hihetünk a történetnek, a város színe-java ott volt.

És bár a *Szeged és Vidékében* nem tudósítottak az írók szegedi találkozásáról, a *Pesti Napló*ban még egy cikket szenteltek neki.²⁷ Ugyanis maga Tömörkény írt helyreigazító levelet róla:

Igen tisztelt szerkesztő uram!

A napokban a Tarka krónika rovatában egy apróság csekély személyemmel is foglalkozott, Kóbor Tamás úrral a minap történt találkozósomat mondva el. Elolvassván, úgy láttam, hogy a történet az alábbi megigazításra vár:

Kóbor kolléga uram nem volt a minap Szegeden. Nem tudom, miért nem jön. Ennélfogva nem találkozhattam vele.

S nem ismerkedhettünk meg.

De nem is volt rá szükség, mert ismerjük egymást vagy hat esztendeje. Akkor találkoztunk egy vacsorán a „Tiszá”-ban, ahova nem kellett engem a Kis Palcsi-ból előkotorászni, mivelhogy vacsoraidőben feleségestől mentünk oda valamennyien. Már akinek volt.

Továbbá Kis Palcsi sincsen már, csak volt. Fölhagyott vele a gazdája régen.

Amíg megvolt is, addig sem volt benne faragatlan asztal, hanem faragott.

Nem gyertya égett az asztalon, hanem gázlámpa a falon.

Nem kancsó volt az asztalon, hanem üveg.

Nem parasztek jártak bele, hanem hivatalnokok, katonatisztek, kereskedők, színészek s a szegedi íróvilág Pósától, Gárdonyitól, Sebőktől, Dankótól kezdve egészen csekély magamig, mivelhogy éppen ipam volt a vendéglős; ugyan ma is az. (S itt van a fundamentuma annak, hogy miért tartom ma is az ő termését a legjobbnak.)

Ezen a tájon nem szokás úgy köszön[ni]: ‘Csés jóestet, hanem úgy: Jó estét adjon az Isten.

Nem vagyok Pista bá’, mert eleddig csak harminchat tavaszt láttam; vagy a születés naptári rendjében szólva: harminchat nyári kapálást. De ha jobban elhaladt volna is az idő fölöttem, akkor se lennék bá’, mert ez a tájszó csak Erdélyben s a Palócság némely vidékén használatos.

Egyebekben a kis cikk, beleértve a pontokat, vesszőket, sőt a pontosvesszőket is, tökéletesen megfelel a valóságnak.

Hasznos munkát és jó egészséget kíván

Szeged, 1903. márc. 27.

kész híve
Tömörkény István

A levél az eredeti cikkhez hasonlóan a lap *Tarka krónika* rovatában jelent meg, ugyanazon piktogram alatt, ami arra utal, hogy egyazon szerzőhöz köthető mindkettő. Tömörkény cáfolatát a rovat elmés sorokkal vezeti fel: „Már megint egy dementi! Ezt Tömörkény István írta egy olyan Tarka krónikára, amely e rovat vezetőjének távollétében jelent meg róla és Kóbor Tamásról. Nem is rossz taktika: minden kis ártatlan füllentés megfiadzik és

²⁶ *Írók ismerkedése. Szeged és Vidéke*, 1903. márc. 26. 6.

²⁷ *Még egy dementi*. PN, 1903. ápr. 1. 11.

előkelő kreatúrákkal népesíti be rovatunkat. Amíg ilyen dementik jönnek, szinte érdemes tudatosan is fülleneti olykor”; majd közlik „a jóízű” levelet.

Nagyon ügyes újságírói húzás ez a pár sor: szinte erényként tünteti fel az elkövetett hibát. Tömörkény valóban „jóízű” sorait nem érdemes túlmagyarázni; gyakorlatilag a cikk minden egyes mondatát és állítását cáfolja.

Levelének logikája az, hogy az első állítást határozottan cáfolja, miszerint Kóbor Tamás a „minap” Szegeden járt. Minden egyéb ebből következik: hogy nem találkoztak, hogy nem kellett odahívni, hogy nem ült a Kis Palcsiban, stb. Ezek mellett olyan kifejezéseket kifogásol, amelyek a szegedi helyismeret és a konkrét személy ismeretének hiányát mutatják: rossz szóhasználatot (köszönés, „bá” megnevezés), anakronisztikus állításokat (bezárt kocsmá, tárgyi pontosságot (faragott asztal, üveges bor stb.).

A cáfolatok mellett viszont tesz egy nagyon fontos állítást is: Kóborral már hat éve ismerik egymást, ráadásul Szegeden találkoztak, a Tisza-szállóban egy vacsorán, ahol Tömörkény feleségével, Kiss Emmával együtt jelent meg. Azaz a pesti író 1897 táján járhatott Szegeden.

És így talán már az is megválaszolható, hogy született meg a hiba, amely egy olyan cikknek a megjelenéséhez vezetett, amelynek majdnem minden állítását meg kellett cáfolni.

A helyreigazító közlemény egy felmondata szerint a szegedi történet „a rovat vezetőjének távollétében” jelent meg. Ez azonban nem feltétlenül igaz. A piktogramok vizsgálata arra utal, hogy az egymást metsző körök éppenhogy a rovatvezető, Nagy Endre jele volt. (Egy helyen egyértelműen utalnak erre, azaz azonosítják a jelet.) A piktogram a *Tarka krónika* kezdetétől jelen van (már a rovat első közleménye közt ott vannak az egymást metsző síkidomok, igaz, ekkor még téglalapok hasítanak ki közös halmazt egymásból), és a rovat történetében szinte mindig ez a jel közölte a helyreigazításokat, vagy ahogy ő mondja: a dementiket. Ez pedig a rovatvezető feladata volt.

Színi Gyula már idézett írása szerint „Nagy Endre is szavaival néha, mint tuskékkal vérez, magán és másokon, de kedélye, jókedve, szeretete abban a pillanatban balzsamot ken a sebre. Soha senkit meg nem sértett. E tekintetben több, mint gentleman”. Mint ahogy Tömörkény leveléből kiderül, őt sem sértette meg. Szinte bizonyos, hogy hozott anyagból dolgozott, és Budapestről nem láthatta a szegedi részleteket. (Ily módon pedig az eredeti cikk hibái nagyon is áruklodók: így látja egy fővárosi a vidéket, hibás sztereotípiákkal.) Pár nappal később Dankó Pistáról jelent meg ugyanitt, ugyanezzel a piktogrammal egy történet,²⁸ és Sz. Szigethy Vilmos egyik beküldött írását még pályázaton is díjazták,²⁹ sőt maga Tömörkény is írt a rovatba.³⁰

„Az anekdota olyan műfaj, amelynek egyik lényege az, hogy *forog*. Az anekdota az elbeszélő-irodalomnak a váltópénze, mely nem telepszik le sehoh, amelynek az ad létjogosultságot, hogy az emberek kézről-kézre adják. Az elbeszélés a kistőke, a regény vagy színdarab a nagytőke – ezek megállnak egy írnál, aki tőkésítette őket, ezek hozzá vannak kötve a szerzőjük nevéhez, ezek lekötött és elmozdíthatatlan tulajdonai egyes embereknek. De az anekdota, pláne az olyan, amely valósággal meg is történt, mindenkié, és arra való, hogy egyik kézről a másikra kerüljön, mint a népdal, vagy az úgynevezett vicc” – írták éppen a *Tarka krónika* közt az aktuális pályázat kapcsán.³¹ Ez történt a Tömörkényesettel is: valóban megtörtént találkozásról szólt, amelyet később többen, többféleképpen meséltek el. Az időmeghatározás Móránál, a helyszín megnevezése Sz. Szigethynél szerepel jól. Az utolsó mondat, a csattanó pedig majdnem mindenkinél ugyanaz. És ezt az elhangzott mondatot Tömörkény sem cáfolta.

²⁸ *Magyar valcer*. PN, 1903. ápr. 2. 10.

²⁹ *Jelentés a pályázatról*. PN, 1904. ápr. 3. 13–14.

³⁰ *Az udvarias bácsi*. PN, 1912. dec. 10. 18.

³¹ *Pályázati epilógus*. PN, 1907. febr. 26. 13.

„Ki jól rejtőzött, jól élt” – idézte Juhász Gyula a latin mondást Tömörkény-monográfiája előszavának első mondatában,³² és Tömörkény valóban került a sajtóban való szereplést, a róla szóló híradásokat. (És ebben utóda, Móra Ferenc, szöges ellentéte volt.) A napilapok híróvatában neve mindig csak valami hivatalos híradásban bukkan fel, múzeumigazgatói vagy írói mivoltában. Nem csoda hát, hogy hasonlóképpen reagált egy másik olyan esetre is, amikor nevének nem kívánt híre ment.

1914 januárjában adta hírül a *Pesti Napló*, szegedi forrásra hivatkozva, hogy „az ottani kultúrpalotában a legértékesebb tárgyakat nedves pincében, ládádba csomagolva őrzik. A múzeum hamarosan rendkívül ritka ajándékokat kap, de ennek elhelyezésére nincs megfelelő helyiség az épületben. Ezt panasolja Tömörkény István, a múzeum igazgatója, a városi tanácshoz intézett beadványában”, majd idézik tíz sorban Tömörkény beadványát, amelyben valóban szól a helyhiányról, a raktári elhelyezésről, egyes festmények folyosón való elhelyezéséről és egy esetlegesen érkező bölényről, de nedves pincében tárolt múzeumi anyagokról éppen nem beszél.³³

A hírt még aznap több lap átvette. A konzervatív *Budapesti Hírlap* és a radikális *Világ* is hasonlóan tálalja a szegedi helyzetet: „A szegedi kultúrpalota helyi viszonyai, mint tudósítónk jelenti, egyre tűrhetetlenebbek lesznek s ezért legutóbb már a legértékesebb tárgyak is lekerültek a palota pincéjébe”,³⁴ illetve „A szegedi kultúrpalotában a legértékesebb tárgyakat nedves pincében, ládádba csomagolva tartják”.³⁵ Egyik sem idézi, de mindkettő összefoglalja Tömörkény beadványát, viszont a *Budapesti Hírlap* szerint az igazgató „tarthatatlan állapotokról panaszodik” (kiemelés tőlem: BBT), és azt is tudni véli, hogy a szegedi múzeumba „ösbölény” fog érkezni. (Az eredeti hírben ugye még csak bölényről volt szó.)

Nem sokat váratott Tömörkény reagálása. Három nap múlva jelent meg ugyancsak a *Pesti Napló* híróvatában *A szegedi múkincsek és a pince* című közlemény, amelynek felvezetése szerint „egy esti lap nyomán bejárta a minap az újságokat az a hír, hogy a szegedi Somogyi-könyvtár és Városi Múzeum nagyértékű múkincseit a pincében kellett elhelyezni, mert nincs elegendő hely számukra a termekben. Következő érdekes levelet kaptuk most Tömörkény Istvántól, a kiváló írótól, a szegedi Városi Múzeum igazgatójától”, és adják teljes terjedelmében a levelet, amelyben Tömörkény mint intézményvezető sorainak közlését kéri, mai nyelven: helyreigazításra szólítja föl a napilapot.³⁶ A levél, melynek formátumát Tömörkény levélírói gyakorlatához igazítottam, így szól:

Tekintetes Szerkesztőség!

A régi anekdota szerint, mikor a püspök kíséretével kocsikon haladt a falu felé, melyben a gyerekeket bémálni akarta, föltűnt neki, hogy bár lesik a toronyból, de nem harangoznak elébe. A faluban azután meg is kérdezte a bírótól, hogy mi dolog ez? Azt mondta a bíró, hogy száz és egy oka van annak, hogy elmaradt a tiszteletadás s ezek közül az első ok az, hogy nincsen harangjuk. A püspök erre a többi száz okot el is engedte. Körülbelül szintén ilyen száz és egy oka van annak, hogy ne legyen igaz az a Szegedről fölküldött és a *Pesti Napló* mai számában megjelent hír, amely arról beszél, hogy a szegedi múzeumban „a legértékesebb tárgyakat nedves

³² Juhász Gyula: *Tömörkény István élete és művei*. I. m.

³³ *Múzeumi értéktárgyak a pincében*. *Pesti Napló*, 1914. jan. 21. 12.

³⁴ *Múzeum a pincében*. *Budapesti Hírlap*, 1914. jan. 21. 11.

³⁵ *A szegedi kultúrpalota bajai*. *Világ*, 1915. jan. 21. 12.

³⁶ *A szegedi múkincsek és a pince*. *Pesti Napló*, 1914. jan. 24. 17.

pincében őrzik”. Erre nézve az első ok az, hogy nincs is pincénk. A többi száz okot bizonyára méltóztatik elengedni, ennek az egynek azonban kérem a szíves közlését, igazság szerint.

Tömörkény István
múzeumigazgató

E levél értelmezéséhez nem is kell sok magyarázat, mint ahogy Tömörkény sem bíbelődik sokat a téves hír megcáfolásával: egy anekdotát idéz, és alapjaiban cáfolja meg a Szegedről érkezett hírek szavahihetőségét.

*

Hogy mikor és hol találkozott Kóbor Tamás és Tömörkény István először, jelenleg nem tudni. Ha hiszünk Tömörkénynek, akkor 1897 körül már személyesen is ismerték egymást.

Az viszont bizonyos, hogy Kóbor később járt még Szegeden, és megemlékezett Tömörkényről is. 1928. június 25-én ünnepélyes keretek között megalapították a Magyar Újságírók Egyesületének szegedi csoportját, és a Budapestről érkezett vezető újságírók között ott volt Kóbor Tamás is. „Az ünnepélyes megalakulás után Tömörkény István emléktábláját koszorúzza meg Kárpáti Aurél, a Magyar Újságírók Egyesülete nevében.”³⁷ (Tömörkény lakóházát azóta már lebontották.) Aznap este a Kass Szálló különtermében rendezett vacsora után Kóbor mondott szellemes felköszöntőt Szeged város vezetőire. „Szavai nyomán szuggesztíven kelt életre az az óriási fejlődés, ami Szeged városát néhány évtized alatt a metropolisokra emlékeztető külsőségekkel ruházta fel. Kóbor Tamás meleg, patinás és szellemes szavakkal mutatott rá, hogy az az óriási fejlődés, az a nagyszerű munka, amely Szeged egész életében megnyilvánult, abból a jóakarató mosolygásból fakad, amely ott ragyog Szeged minden vezetőjének az arcán, Aigner főispánon, Somogyi polgármesteren, Szalay József dr. kerületi rendőrfőkapitányon. Megköszönte, hogy a városi hatóságok megbecsülik az újságíró nehéz munkáját s ebben az egész országnak például szolgálnak. Kóbor Tamás szavai közben lépten-nyomon harsogott fel az éljenzés, a taps és a derűlttség, ahogy a briliáns szónoki mű lenyűgözte az egész hallgatóságot.”³⁸

Vélhetően ezen az estén is szóba került Kóbor és Tömörkény első találkozása, és jókedvűen elevenítették föl a történetet. Azt, amely éppen olyan, mint Kossuth híres bicskaja: egyik része sem igazi. Mégis anekdota lett belőle.

³⁷ Rákosi Jenő és Márkus Miksa Szegeden. *A magyar újságírás nagyjai Szegeden. Emlékezés Tömörkény Istvánra.* Szegedi Friss Újság, 1928. jún. 26. 1.

³⁸ *Megalakult a szegedi újságírók helyi csoportja. Melegen ünnepelték Kóbor Tamást Szegeden.* Újság, 1928. jún. 26. 5.